

NAGY ISTVÁN: SÁNCALJA

Nagy István, a romániai magyar irodalom jelentős képviselője, közösségi író. Az alkotást nem egyéni kedvtelésnek tartotta s tartja csupán, hanem felelősségteljes, egész énjét igénybe vevő, súlyos közösségi gondokra választ, megoldást kereső szolgálatnak. Olvasóközönységét sohasem azok között kereste, akik valami könnyedén légies hangulatot, játékos szórakoztatást vártak az írói műtől, hanem munkások, parasztok, fiatalok között, akik felvilágosító szóra, öntudatra ébresztő gondolatra vágytak.

Úgy is közösségi író, hogy a közösség vele szemben támasztott igényét komolyan vette. Olvasóközönsege vallató kérdéseit nem hátrította el, az előtte feltárt gondokkal, töprengésekkel nyíltan szembenézett. Az 1940-es évek elején például az ifjúság ezekkel a súlyos, akkor nem is veszélytelen kérdésekkel faggatta: hogyan látja Magyarország jövőjét?; mi a véleménye a zsidókérdésről, a háborúról, a várható békéről?; a jövő építésében milyen feladat vár az ipari munkásságra, a parasztságra, a polgárságra, az ifjúságra?; milyen esélyei vannak a jövőben a fasizmusnak, a demokráciának, a szocializmusnak? A *Magyar Csillag* 1942. szeptember 1-i számában *Vallat az ifjúság* című cikkét ezekkel a gondolatokkal indította: „... arra vállalkozom, hogy feleljek néhány kérdésre, amelyekkel mostanában igen gyakran sarokba szorítanak ifjú emberek. A szó szoros értelmében vallatóra fognak.”

Nagy Istvánt ma is vallatja olvasóközönsege. „Számítalan író-olvasó találkozon — írja —, kivált a tanulóifjúság köreiben szeptezték nekem minden alkalommal a kérdést: miért írtam ezt vagy azt a regényemet, novellámat? Élő emberek valóságos történetei-e, vagy csak írói fantázia termékei? Továbbá: hogyan lesz valaki íróvá, különösen pedig miként lettem íróvá én, aki egyszerű szakmunkásként indultam s kellő iskolázottságom sem volt? Milyen volt gyermekkorom, ifjúságom, hogyan szerzem meg később azt a műveltséget, amire az íróknak általában szükségük van ahhoz, hogy többet és szebben tudjanak vallani az életről, mint amennyit az olvasók írók nélkül is tudhatnak? Milyen hatást gyakoroltak rám más írók, a klasszikusok például és a forradalmi munkásmozgalom?...”

Nagy Istvánt elsősorban olvasótáborának ez a nagy igénye és — természetete-

sen — belső írói kényszere is sarkallta most, túl a hatvan éven, a *Sáncalja* című önéletrajzi regény megírására, élete, életműve összegzésére és a nagy számadás megtételére. A *Sáncalja* a tervezett trilógia első része, benne — 1904-től 1918-ig — életének első 14 esztendejét ábrázolja az író.

A XX. század magyar prózairodalmának gazdagságát az írói vallomások, számadások sokasodása is jelzi. Reprezentatív műfajjává vált az önéletrajz. Veres Péter egyenesen annak érezte szükségét, hogy rögtön az írói pályá kezdetén önmagáról valljon, hogy megjelenő művei olvasásakor senkinek se legyen kételye az író szemlélete, állásfoglalása, társadalmi törekvése felől. Ezért nyitotta meg művei sorát a *Számadás*-sal. Németh László egész írói pályáját a meg nem szűnő önvallomás jellemzi, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Tamási Áron pedig a megtett út végén vállalkozott összegzésre, az írói élet számbavételére. Mai írónk közül is többen: Déry Tibor, Szabó Pál, Vas István a számadás igényével vallanak önmagukról önéletrajzi írásaikban.

Az életrajzi regények sorában rangos hely illeti meg a *Sáncalját*.

A „Sáncalja” lényegében a szülőföldet jelenti, kincses Kolozsvar külvárosi részét, ahol sziklába vajt barlangodűben, sárga homokkő üregben nyomorgott a legszegényebb nép. Nagy István is egy ilyen sziklaházban, barlangházban jött a világra. Sáncalja szimbólum is, annak a földhözragadt szegénységnek, kietlen, nyirkos, éheztető, testtelket próbára tevő szegénységnek a szimbóluma, amelynek kemény szorításában, fullasztó levegőjében töltötte el az író gyermeksége első 14 esztendejét.

Nagy István Dante poklának rémségeit élte át gyermekkorában! Nem ismerek sem a magyar, sem a világirodalomban komorabb, keményebb, kegyetlenebb írói gyermekkort a Nagy Istvánénál. A visszaemlékező író is olykor-olykor megsokallja már a nyomor rajzát. „Viszolyogva rovom e sorokat” — írja a *Sáncalja*-ban. „Melodramatikus hatásvadászással, könnyzacskók megárasztási szándékával gyanúsíthatnak. De hát tehetek én róla, hogy az élet velem és anyámmal megismételtette az ilyen szerű nyomortörténetek egyikét?” Móricz gyermekkorának volt Csécséje is, élt „a boldogság és béke kedves szigete”-n is, nemcsak Prügyn, a „feled-

hetetlen szenvedések" helyén, Nagy István gyermekéveinek azonban csak „Prügve” volt. Tamási gyermekéletét is befelhőzte olykor-olykor a korán munkára kényszerítő szegénység, de a *Sáncalja* olvasásakor valami kívánatos idillnek tűnik a *Bölcső és bagoly* gyermekvilága. Gorkij és Veres Péter gyermekélete rokonítható leginkább a Nagy Istvánéval, de még a *Gyermekkor*-ban és a *Számadás*-ban bemutatott gyermekvilágban is több enyhítő színt, olykor-olykor több könnyűséget, elviselhetőséget találunk, mint a *Sáncaljá*-ban.

Nagy István gyermekéletének kietlen színterei vannak. A sáncaljai szülőház nyirkos, nedves és sötét odúja — ezt adta neki Kolozsvár; egyik rokona lelketlensége miatt már másfél éves korában lelencház, majd tartásdíjért nyomor és ütlegetés egy földhözragadt és durva napszámoscsaládnál — ezt jelentette neki Nagyvárad; az első világháború idején Twist Olivér sorsára emlékeztető embertelen bánásmód egy koporsókészítő asztalosnál — erre emlékeztette őt Nagyenyed; aztán vissza-visszatérően ismét Sáncalja meg nem szokható nyomorával s egy pillanatra sem szűnő kietlenségével.

Nagy István gyermekkori nyomora a bemutatott 14 esztendőben egy pillanatra sem szakad meg. Ennek a nyomornak csak fokozatai vannak. Az első világháború idején aztán hihetetlen méreteket ölt: édesapja bevonul, eltűnik a háború poklában, édesanyja ragályos betegséggel kórházba kerül, holt hírért is keltik, az őt gyereket lelencházba viszik Nagyenyedre, s szétszórják tartásdíjért szipolyozó családokhoz. S amikor ismét összegyűli a széthullt család, akkor meg édesanyja fél karját szakítja le a gép...

S az a gyermekmunka, amely 6—7 éves korától igájába fogta Nagy Istvánt, legtöbb esetben lealázó és megszégyenítő. A tanoncévek pedig — egy koporsókészítő asztalosnál — szinte minden elképzelést felülmúlnak. Ha van döbbenetes írói dokumentuma a XX. századeleji inasok, tanoncok embertelen életének, foglalkoztatottságának, akkor a *Sáncalja* igazán az!

Ilyen körülmények között természetesen a gyermekkori öröm, önfeledt játék hamar kiesik Nagy István életéből. Nincs napsugara, színe, csillogása, nincs tágassága, üdítő változatossága ennek a gyermekkornak!

Az is feltűnő, hogy milyen kevés szerepet játszik a könyv, az iskola, általában az intellektuális élmény Nagy István fejlődésében, élete fogékony, első 14 esztendejében. Az iskola a maga hazug, életellenes világával inkább ta-

sztította, mint vonzotta, az iskolán kívül pedig alig vehetett könyvet a kezébe, mert a gyermekmunka az idejét is elvette, energiáját is elszította. Hat elemi végzett, de még inkább az „élet egyetemén” szerezte képesítését, mint későbbi nagy példaképe, Gorkij.

Ebben az infernóban Nagy István megőrzi életszeretét, egészséges ösztöneit, szépérezkét, a fizikai munka megbecsülését, a poklok kínjait is kiálló emberségét. S nem véletlenül, hanem ösztönző példák hatására! Édesapjában feledhetetlen tanítómesterére talált. A felelősség megtestesítőjét látta benne: a sokgyermekes család betevő falatjáért nemcsak nappal, éjszaka is munkát vállalt, nemcsak Kolozsvárott kutatta a kenyérkereseti lehetőségeket, hanem Pesten és Debrecenben is. Elvek szerint élő embert ismert meg benne, akinek a gyermekeiért el kellett ugrania a munkaadó basáskodását, lealázó pökhendiségét, de közben tudatosan készült a jövőre: meggyőződéses szocialistának vallotta magát. Édesanyjában pedig csodálhatta azt az emberfölötti összetartó erőt, az anyaság bámulataba ejtő eluralkodását, amivel éltette az apa nélkül maradt családot, amivel összekereste, összegyűjtötte — kórházi kezeltetése után — családokhoz szétszórt gyermekeit. Aztán itt, ebben a nyomorgó családban alakult ki, erősödött meg benne a szolidaritás, az összetartozás érzése-tudata is!

A *Sáncalja* világában a történet a gyermek története, de a látás, a szemlélet már az íróé. A kettő harmóniában olvad össze az önéletrajzi regényben. Az objektív időbeli rend uralkodik a műben, a gyermekkori élet élményei, emlékei állnak a középpontban. A kompozíció néhány jegye azonban arról is tanúskodik, hogy nem csupán szűk és zárt gyermeki világot akart Nagy István bemutatni. A regény első sorai ötödik életévének egyik élményét villantják fel, édesapját, amint szocialista dalokat énekel munkástársaival, s a regényt azzal a jelenettel zárja, amikor 14 éves korában ő maga a szocialista ifjúmunkások közé áll — ezzel érzékelte, hogy életének értelmét, tartalmát a szocialista eszmeiség határozta meg. A kompozíció másik jegye abban mutatkozik meg, hogy gyermekkori sejtéseit, megérzéseit azzal hitelesíti, hogy dokumentumok, újsághírek megállapításait sorakoztatja fel, s ezzel rajzol tágasabb társadalmi képet anélkül, hogy a gyermeki világ lélektani hitelessége ellen vétene.

Mi, mai olvasók a *Sáncaljá*-ban bemutatott 14 esztendő gyermekvilágában

az író alakulását figyeljük felfokozott érdeklődéssel.

Író formálódik a mélyben!

Nagy István írói magatartása, a szegények melletti elkötelezettsége, az embertelenség, a munkásnyűző kapzsiság megvetése, minden megpróbáltatással dacoló ellenállóképessége ekkor már kialakult benne. A szegénység kemény szorításában érlelődött meg benne az a nagy elhatározás, ami később a tollát is vezetni fogja. „Bennem, mint az úszók parázslott újra és újra a vágy — olvassuk a *Sáncaljá*-ban —: tenni valamit, valami igazán hét világra szóló hősi nagy dolgot, nagyobbat a Toldié-nál, még János vitézénél is, ami egyszerre tündérországgá varázsolná a Sáncoldalt...”

Nagy István 1945 előtti alkotásai komor, rideg, derű nélküli tónusának a gyökereit is ebben a gyermekkorban kell keresnünk. Maga is emlékezteti kritikussait, akik műveiben hiába keresték a humor enyhébb, üdőbb színeit, sorsa alakulására: „Számomra legalábbis nem közömbös, miért is nem tanultam meg igazán tiszta szívből nevetni, vagy mi-

ért feledtem el, ha valamikor hajlamos voltam erre a nagyon is emberi tulajdonságra.”

Stílusának puritán, dekorativitás nélküli jellegét — a többi között — dísztelen gyermekvilága is alakította, formálta benne. „Az olyan melléknevek, mint a szép, gyönyörű, bájos vagy kedves, sokáig ismeretlenek maradtak előttünk. Nemigen volt a mi környezetünkben olyan tárgy, amire azt mondhattuk volna, hogy szép, gyönyörű” — írja a *Sáncaljá*-ban.

S azért is olvassuk izgalommal a *Sáncaljá*-t, mert nagyon sok Nagy István-i alkotásnak — a *Cipővizit*, a *piros szemű kiskakas*, *Az enyedi prikolics* stb. novelláknak, a *Réz Mihályék kóstolója* című regénynek a mű előtti valóság-alapját itt találhatjuk meg.

Nagy István a *Sáncaljá*-ban ábrázolt mélységből küzdötte fel magát „a kommunista emberi méltóság csúcsaira”. Ön-életrajzi regényét is azoknak ajánlotta, akik onnan jöttek és ide érkeztek. (*Író-dalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968.*)

HEGEDŰS ANDRÁS

LÁSZLÓFFY ALADÁR: KÉPESKÖNYV A VONALAKRÓL

Lászlóffy Aladárt egyszerre kell elkésve bemutatnunk — harmadik kötet kapcsán, több mint tízéves működés után — és bekapcsolódunk a körülötte és társai körül kialakult romániai vitába. Hiszen, ahogy romániai befogadása hosszas, makacs ellenállásba ütközött, ahogy 1956—57-től napjainkig a felháborodástól jutott el a magasztalásig — úgy nálunk is éppen félreértéssel, fél megértéssel kezdődött ismertetése. (Taxner Ernő: *Két fiatal romániai költő*. Új Írás, 1965. 8. sz.)

Voltaképp nincs ebben semmi meglepő. Ismétlődő irodalomtörténeti közbűvészek játékoskodnak előttünk. Napjainkban, amikor a szokatlanság és rendhagyás paradox módon a modern líra megszokott és rendszeres tünete — inkább az tűnhet föl, ha ez a „rendbontás” egyegy költőnél vagy költőcsoportnál szélsőséges esztétikai összecsapásokat vált ki. Nálunk a Juhász Ferenc, Nagy László költészete körül gyűrűző csatákat hozhatjuk példának. S valóban, ennek, a mi 45 utáni lírai derékhadunknak felelnek meg a romániai ma-

gyar lírában ők, a most harmincévesek (Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domonkos, Páskándi Géza). Mint nálunk Juhászék az 50-es évek első felében, úgy náluk Lászlóffyék lírája, vitatottsága, az 1960-as évek elején a lírai áttörés, megújulás örvénylését jelentette. Mégis, ismerősége ellenére, a saját vitáinkat, felismeréseinket megjárt érzékenység, befogadókészség számára is szokatlan feladatokat, élményeket hoz ez a költészet — éppen, mert később, más szakaszban, más feltételek közt keletkezett. Ami kritikai ellenállást váltott ki Romániában, nálunk is megismétlődhet értetlenségként. Annál is inkább, mert — pl. Lászlóffy esetében — elsőként a harmadik kötetet foglalkozunk közelebbről, s ez olyan, mintha Juhász olvasását *A tékozló ország*-gal kezdenénk.

Elsődlegesen lép fel így a mindenestül elfogadás, vagy minden sornál fennakadás alternatívája. Nem is a szokatlanság az oka, egyszerűen, hanem a szokatlanságnak is szokatlan természetrajza. Ismerhetünk több köl-